

ŠTAJERSKI GRADOVI NA RIJECI DRAVI: PTUJ, MARIBOR I ORMOŽ NA GEOGRAFSKIM KARTAMA 16. STOLJEĆA

STYRIAN TOWNS ON RIVER DRAVA: PTUJ, MARIBOR AND ORMOŽ IN GEOGRAPHICAL MAPS OF THE 16TH CENTURY

Hrvoje PETRIĆ

Odsjek za povijest,
Filozofski fakultet Zagreb,
I. Lučića 3

Primljeno / Received: 12. 4. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 30. 4. 2020.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 94(497.412)“15”(084.3)

911.375.1(497.412)“15”(084.3)

316.334.56(497.412)“15”(091)

SAŽETAK

Europski kartografski izvori tijekom cijelog 16. stoljeća kontinuirano su donose podatke o Ptuj, Maribor i Ormož. Ptuj (s okolnim gradovima) je najviše bilježen na kartama tiskanim u 13 gradova i to na njemačkom prostoru (Nürnberg, Ingolstadt, Köln, Augsburg, Frankfurt na Maini i Strassburg/Strasbourg), a također i na kartama tiskanim u Italiji (Rim, Venecija), Nizozemskoj (Amsterdam, Antwerpen), Švicarskoj (Basel, Zürich) i Austriji (Beč). Uz njih postoji i nekoliko rukopisnih karata koje se čuvaju u Beču, Karlsruheu i Dresdenu. Prema trenutnom stupnju istraženosti Ptuj se javlja na nešto više od 70 kartografskih izvora iz 16. stoljeća, s time da ovaj broj nije konačan. Nešto manje su na kartama prisutni Maribor, a još manje Ormož. Povremeno ima i drugih okolnih naselja. Obavijesti iz karata o Ptuj, Maribor i Ormož 16. stoljeća su vrlo ograničene zbog toga jer su na karte bilježeni tek osnovni podatci. Učestalost pojavljivanja Ptuja, Maribora i Ormoža na kartama tijekom 16. stoljeća po prilici je u skladu je s njihovim tadašnjim značenjem. U radu je autor vrlo ograničeno nastojao ispitati i mogućnosti utvrđivanja promjena u okolišu, posebno u odnosu grad-rijeka, npr. kroz izgradnju mostova i meandriranje rijeke Drave.

Ključne riječi: Ptuj, Maribor, Ormož, karte, 16. stoljeće

Keywords: Ptuj, Maribor, Ormož, maps, 16th century

Cilj ovoga članka je na temelju izabranih kartografskih izvora¹ utvrditi javljanje toponima i prikaza tri štajerska grada na rijeci Dravi: Ptuja, Maribora i Ormoža² s posebnim osvrtom na odnosa prema rijeci, susjednim naseljima i drugim elementima koji se mogu iščitati sa karata. S obzirom na vrlo ograničene mogućnosti karata 16. stoljeća vrijedi istaknuti kako stare karte ipak nisu uvijek pouzdani izvor podataka pa stoga nije moguće očekivati znatnije rezultate.

U interpretaciji autor je pristupio kronološkom rekonstrukcijom, a koristeći progresivnu metodu pri čemu je interpretacija geografskih sadržaja na kartama u funkciji mogućeg utvrđivanja toponima Ptuja, Maribora, Ormoža te još nekih naselja u okolici. U radu je napravljen pokušaj povezivanja načina i

¹ Mirela Slukan Altić, Povijesna kartografija. Kartografski izvori u povijesnim znanostima, Meridijani, Samobor 2003.

² Osnovne informacije o spomenutim gradovima: Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, München, 1962.

učestalosti prikazivanja spomenutih gradova u odnosu na njihov značaj u 16. stoljeću. U radu je autor vrlo ograničeno nastojao ispitati i mogućnosti utvrđivanja promjena u okolišu, posebno u odnosu grad-rijeka, npr. kroz izgradnju mostova i uočavanje skromnih kartografskih pokazatelja vezanih uz meandriranje rijeke Drave na štajerskom području.

Ptuj je tijekom 16. stoljeća uz Graz i Bad Radkersburg (Radgonu) bio najvažniji i najbogatiji grad Štajerske te važno trgovačko središte međunarodnog značaja s prilično dobro osiguranim posredničkim monopolom u trgovini kroz privilegij ptujskim trgovcima kojim su svoju robu mogli prodavati u bilo koje vrijeme, dok su strani, poglavito talijanski, trgovci pri dolasku u Ptuj svoju robu ostavljani na čekanju do prvog godišnjeg sajma. Ptuj koji je sredinom 16. stoljeća imao nešto više od 1300 žitelja bio je najmnogoljudniji štajerski grad na rijeci Dravi. Do 1555. Ptuj je bio u vlasništvu salzburškog nadbiskupa, a potom prelazi u ruke zemaljskog kneza. Loša gospodarska politika novog vlasnika je dovela do negativnih trendova, a u prvoj polovici 17. stoljeća dolazi do gospodarske stagnacije. Slabljenje gospodarske pozicije vidljivo je gubitkom skladišnih privilegija radi monopola mletačkih trgovaca 1572., odnosno tranzitnog prometa od 1597. godine. Preorijentacijom tranzitne trgovine sa starih na nove putove svi su štajerski gradovi na Dravi izgubili na gospodarskoj snazi.³

Maribor se kao gradsko naselje djelomično formirao i iz potrebe zemaljskih knezova za uspostavljanje konkurentskog grada u odnosu na Ptuj pa ne treba čuditi što su Habsburgovci Maribor obdaru nizom privilegija, među koje su spadali monopol vinskom trgovine s Koruškom ili obveza pristajanja splavara u Mariboru gdje se nalazila mitnica. Maribor je sredinom 15. stoljeća po stupnju razvoja dostigao Ptuj, a nakon toga slijedilo razdoblje gospodarske krize, a tijekom cijelog 16. stoljeća je bio gospodarski slabiji od obližnjeg Ptuja. U smislu broja stanovnika zaostatak je bio gotovo neznan jer je Maribor s predgrađima sredinom 16. stoljeća imao oko 1000 stanovnika.⁴

Sl. 1. Maribor i Ptuj na karti Cornelis de Jode 1593.

³ Uvod u literaturu i izvore o Ptuj: Franjo Baš, Bibliografija Ptuja do leta 1933, Časopis za zgodovino i narodopisje, Maribor 1933, 242-254; Jakob Emeršič, Gradivo za bibliografiju Ptuja in okolice med leti 1933 in 1983, Ptuj 1985; Detaljniji uvod u literaturu i izvore vezane uz Ptuj u 16. stoljeću: Othmar Pickl, Pettau - ein internationaler Handelsplatz des 15. und 16. Jahrhunderts, Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark, Bd. 62, Graz 1971., 87-109. Jože Curk, Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem, Maribor 1991, 52; Mesta in trgi ob hrvaško-štajerski meji. Gradovi i trgovišta na hrvatsko-štajerskoj granici, Maribor 2011., 22-23. Od najnovije literature Dejan Zadavec, Ptujski meščani do uništjuoćega požara leta 1684: biografsko-prosopografski priručnik, Ptuj 2017.

⁴ Temeljni uvod u literaturu i izvore: Bibliografija o Mariboru, 1-2, Maribor 1975-1979; Saša Radovanović, Mesto Maribor v prvi polovici 16. stoletja, Časopis za zgodovino in narodopisje, 26/1, Maribor 1990, 95-106; Jože Mlinarić, Maribor od začetka do sredine 18. stoletja, u: Maribor skozi stoletja. Razprave I, Maribor 1991, 177-191; usp. i J. Curk, Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem, 162-165, 168-169. Od novijih priloga usp. Andrej Hozjan, Mariborsko mesto med 16. in 18. stoletjem, Studia Historica Slovenica, 2-3, Maribor 2006, 309-323. O stanovništvu usp. Norbert Weiss, Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600. Prosopographische Untersuchung. Graz 1998. i Andrej Hozjan, Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja, Studia Historica Slovenica, 1, Maribor 2002, 11-41.

SI. 2. Maribor, Ptuj i Ormož na karti Ilirika Johannes Sambucus (iz Ortelijeva atlasa 1573.)

Ormož je sredinom 16. stoljeća imao manje od 200 stanovnika te je bio najmanji štajerski grad na rijeci Dravi. Tijekom 16. stoljeća zemaljski gospodari su bili pripadnici obitelji Sekelj (Szekely, Zekel) s kojom su stanovnici Ormoža vodili uspješnu borbu za očuvanje gradske samouprave.⁵

Na karti nekadašnjih hodočasničkih putova za Rim, tiskanoj u Nürnbergu, koju je oko 1500.⁶ izradio Erhard Etzlaub,⁷ Ptuj je označen kao Betta, a Maribor kao Marburg. U okolini je upisan niz gradova, što ukazuje na njihove vrlo rane kartografske tragove. Spomenuti su primjerice: Ljubljana (Laibach), Celje (Cili), Zagreb (Agram) itd. Na toj karti su i Ptuj i Maribor označeni na desnoj obali rijeke kojoj nema imena na karti, ali je očito riječ o Dravi. To svakako nije točni smještaj Ptuja i Maribora u prostor, ali već samo njihovo spominjanje na karti govori vjerojatno i o njihovom istaknutijem značenju u širem prostoru.

Postoji inačica ranije spomenute karte, koju se datira u 1501. godinu.⁸ Na njoj su za razliku od prethodnog zemljovida, označeni nazivi zemalja: Hrvatske (Krabaten), Kranjske (Krein), Štajerske (Steirmark), Koruške (Kern), ali i rijeka poput Drave (Draua fl.). Ptuj i Maribor su upisani kao Betta i Marburg, s time da je Ptuju dano istaknuto značenje pisanjem velikim tiskanim slovima, identičnog ranga kao Zagreb (Agram) ili Graz (Grecz). Maribor je upisan malim slovima, identično kao primjerice Celje (Cili) ili Ljubljana (Laubach). I Ptuj i Maribor su ucrtani na pogrešnoj strani rijeke Drave, a isto je i s nizom drugih gradova, poput Graza koji je prikazan na desnoj obali Mure (Mur fl.).

⁵ Anton Klasinc, Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, Ormož skozi stoletja I, Maribor 1973, 69-75; Vladimir Bračić, Ormož in njegova gospoščina leta 1542, Ormož skozi stoletja I, Maribor 1973, 139-140; Mesta in trgi ob hrvaško-štajerski meji. Gradovi i trgovišta na hrvaško-štajerskoj granici, 27; Od novije literature o obitelji Sekelj (Szekely, Zekel) usp. Andrej Hozjan, Vojak na krajini: prispevek k biografiji Luke Kövendi Székelyja/Zekela, barona ormoškega (1500-1574), Ormož skozi stoletja V, Ormož 2005, 227-244, a o Ormožu Boris Golec, Ormož v stoletjih mestne avtonomije. Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331-1849, Ljubljana 2005.

⁶ Reprodukcijske najvećeg dijela karata iz: Tibor Szathmáry, Descriptio Hungariae (dalje: DH), Budapest 1987., 41.

⁷ Erhard Etzlaub (ca. 1455.[?]-1465. Erfurt – 1531. ili 1532. Nürnberg), usp. Fritz Schnellbögl, »Leben und Werk des Nürnberger Kartographen Erhard Etzlaub«, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, Bd. 57. 1970., 216-231; Brigitte English, »Erhard Etzlaub's Projection and Methods of Mapping«, Imago Mundi, 48, 1996., 103-123.

⁸ DH, 42.

Ptuj (Pettav) i Maribor (Marburg)⁹ su ucrtani na karti »Ptolemaios geographia« Marcusa Beneventane iz 1507. odnosno 1508., tiskanoj u Rimu, ucrtan točno, na lijevoj obali Drave (Drava fl.), što pokazuje na točnije odnose u prostoru za razliku od prethodnih karata. Na toj se karti Zagreb spominje pod hrvatskim imenom Zagabria. Između Ptuj i ušća Drave je pri samom Dunavu ucrtano samo jedno naselje. Na istoj karti je Maribor upisan također na ispravnoj strani Drave, ali pod krivim imenom Naspurg. Uzvodno uz Muru (Mora fl.) je upisano naselje Leibnitz/Lipnica (Leibnicz).¹⁰

Sl. 3. Maribor, Ptuj i Ormož na karti Nicole Angelinija oko 1566.

Martin Waldseemüller¹¹ autor je nekoliko inačica karte »Carta itineraria Europae« iz 1511., 1520. i 1527. tiskanoj u Strassburgu,¹² a na njima su na netočno, na desnoj obali Drave označeni Ptuj (Petua) i Maribor (Marburg). Isti autor je 1513. odnosno 1520. načinio kartu »Tabula moderna Germaie« s također na desnoj obali Drave (Draua fl.) krivo ucrtanim Ptujom (Petaina) i Mariborom (Marburg), koji su upisani kao dio Štajerske (Marca Stirie).¹³ Na karti »Carta marina navigatoria...« istoga autora iz 1516. Ptuj (Petauia) je ucrtan ispravno, na lijevoj obali Drave (Draua fl.).¹⁴ Na toj karti nema Maribora, a nije ucrtano ni jedno naselje ni uzvodno ni nizvodno Dravom. Kao naselja istog ranga ucrtani su Ljubljana (Lubiana) i Zagreb (Sagabria).

Giovanni Andrea Vavassore objavio je oko 1520. kartu »Prava Germania...« tiskanu u Veneciji, a na njoj su na lijevoj obali Drave naznačeni Ptuj (Petova) i Maribor (Marpurg). Izgleda da je Vavassore bio autor i karte »Ungaria« tiskane u Veneciji 1526., odnosno 1538., na kojoj doduše nije upisano ime Ptuj, no znak za grad je ucrtan na odgovarajućem mjestu na rijeci Dravi. Ta karta spominje primjerice Ljubljanu (Lubiana), Zagreb (Sagabria) i Koprivnicu (Spranza).¹⁵

Kartograf Lazar (Lazarus Secretarius)¹⁶ je na znamenitoj karti »Tabula Hungarie«¹⁷ tiskanoj 1528. u Ingolstadt u označio Ptuj (Petta) na lijevoj obali Drave znakom za važnije naselje, a na istoj obali Drave kartograf je označio i Maribor (Mariburgh) te do njega Bornperg (Vurberg ?). S desne strane

⁹ Mirko Marković, *Descriptio Croatiae* (dalje: DC), Zagreb 1993., 33. Maribor je pod ovim imenom otisnut na inačici karte iz 1507.

¹⁰ DH, 43.

¹¹ Kartograf Martin Waldseemüller (1472/1475, Wolfenweiler bei Freiburg im Breisgau; - 16. ožujka 1520.) je zaslužan za ime koje danas nosi Američki kontinent. Wolfgang M. Gall, *Martin Waldseemüller – Leben und Wirken*, u: *Welt & Altes Wissen. Wie Amerika zu seinem Namen kam. Begleitbuch zur Ausstellung*, Fachbereich Kultur der Stadt Offenburg Neue, Offenburg 2006.

¹² DH, 46.

¹³ DH, 51.

¹⁴ DH, 54.

¹⁵ DH, 55, 57.

¹⁶ Lajos Stegena (ur.), Lazarus Secretarius - The First Hungarian Mapmaker and His Work, Budapest 1982.; Gábor Timár, Gábor Molnár, Balázs Székely, Katalin Plihal, *The Map of Lazarus (1528) of Hungary and the Ptolemaian Projection*, u: *Cartography in Central and Eastern Europe, Selected Papers of the 1st ICA Symposium on Cartography for Central and Eastern Europe*, Vienna 2009., 682-693.

¹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Tabula_hungariae.jpg –20.9.2014.

Sl. 4. Ptuj i Maribor na karti nepoznatog autora iz 1566.

Drave ucrtan je Borl (Anckesta-in). Koliko mi je poznato, na ovoj je karti zabilježen trenutno najstariji kartografski spomen Ormoža koji je upisan slovenskim i njemačkim imenima – Ormos i Fridaw.¹⁸ Inačicu ove karte je načinio Andrea Vavassore, a ona je otisnuta u Veneciji 1553.¹⁹ Na karti Johannes Hontera²⁰ od svih slovenskih gradova jedino je označen Ptuj (Peta), doduše na netočnoj lokaciji južno od Drave.²¹ Postoji još jedna njegova inačica te karte tiskana u Zürichu 1546. na kojoj je Ptuj označen na isti način.²² Vavassore je na ucrtao Ptuj (Petouia) i na prvoj tiska-

noj karti Jadranskog mora iz 1539. godine.²³

Sebastian Münster je Ptuj (Peta) netočno zabilježio na desnoj obali Drave (Drauus), na karti »De Vgaria. Transsylvania Vngarici« tiskanoj u Baselu 1544. godine.²⁴ Ptuj (Petouia) je na karti »La vera descrizione di tutta la Ungheria, Transilvania...« Giacoma Gastaldija²⁵ tiskanoj u Veneciji 1546. ucrtan točno na rijeci Dravi (Draua F.), dok je Maribor (Marpurg) južno od nje. Na karti je upisan i Ormož (Fridau), koji je doduše krivo ucrtan na desnoj obali Drave. Kartografski znak za Ptuj ucrtan na ovom zemljovidu pokazuje da je riječ o važnijem naselju.²⁶

Antonio Salamanca autor je karte »Tabula moderna Poloniae, Ungariae...« otisnute 1548. u Rimu. Na njoj je Ptuj označen na lijevoj obali Drave.²⁷ Na identičnom je mjestu Ptuj (Petouia) upisan i na karti Giacoma Gastaldija »Germania«, tiskanoj 1552. u Veneciji.²⁸ Gastaldi je i autor karte »Austria e Ungheria« koja postoji u više inačica tiskanih u Veneciji odnosno Rimu 1553., 1558., 1559., 1563., 1565., 1570. i 1600. godine, a na njima je Ptuj (Petovia) označen na lijevoj obali Drave (Draua F.).²⁹ Geogge Lilly na karti »Nova Germaniae descriptio« tiskanoj u Rimu 1553. ucrtava Ptuj (Pettovia) na lijevoj, a Maribor (Marbvrg) na desnoj obali rijeke Drave (Dravvs flv.).³⁰

¹⁸ Lajos Szántai, *Atlas Hungaricus* (dalje: AH), 1, Budapest 1996., 335.

¹⁹ DH, 105.

²⁰ Hans Gerch Philippi, Honter(us), Johannes, u: *Neue Deutsche Biographie*, Bd 9, Berlin 1972., 603.

²¹ DH, 79.

²² AH 1, 254.

²³ DC, 55.

²⁴ AH 1, 415.

²⁵ Stefano Grande, *Giacomo Gastaldi: Contributo alla Storia della Cartografia del Secolo XVI*, Charleston 2009.

²⁶ DH, 95.

²⁷ DH, 101.

²⁸ DH, 103.

²⁹ DH, 109.

³⁰ DH, 107.

Na drugoj strani karta Gerharda Mercatora³¹ iz 1554. odnosno 1572. Ptuj (Pettau) i Maribor (Markburg) prikazuje na lijevoj obali Drave.³² Ptuj (Petoium) je na istom mjestu ucrtan i na karti Caspara Vopeliusa (inačice su tiskane u Antwerpenu 1555., 1566., 1572. i 1597.).³³

Wolfgang Lazius³⁴ na karti Ugarske iz 1556. bilježi Ptuj (Petta) na lijevoj obali Drave,³⁵ a ta je karta značajna jer je ona prvi poznati kartografski izvor u kojem je nacrtan most preko rijeke Drave. U blizini Ptujua ucrtani su Ormož (Fridaw) i Velika Nedelja (Zu Sontag).³⁶

Kartograf Pirro Ligoro³⁷ na karti »Nova descriptio totius Hungariae« tiskanoj 1559. u Rimu, osim Ptujua bilježi Maribor (Marpurg), Ormož – i to na slovenskom jeziku (Ormos) te na njemačkom jeziku (Fridau), ali i Borl (Anckestain).³⁸ Ptuj bilježi i anonimni karograf na istoimenoj karti iz 1558., 1559., 1570. i 1602. godine.³⁹ Ptuj (Pettouia) i Maribor (Martonburg) ucrtani su na lijevoj obali Drave (Draua f.) na karti Giacomu Gastaldija »Disegno particolare« tiskanoj 1559. i 1560. u Veneciji i Rimu.⁴⁰

I u idućim godinama je vrlo često spominjanje ova dva grada na kartografskim izvorima. Ptuj (Pettouia) i Maribor (Marpurg) zabilježeni su tako na lijevoj obali Drave (Draua f.) na karti Fernanda Bertellija⁴¹ »Germania omnium que eius provinciarum« tiskanoj 1562. u Veneciji⁴², dok je na istom mjestu ucrtan Ptuj (Petouia) i na karti Gastaldija odnosno Forlanija »Descriptione hanc totius Germanie...« objavljenoj u Veneciji 1562. godine,⁴³ te na jednoj inačici te karte iz 1564.⁴⁴

Ptuj (Pettouia) i Maribor (Martenburg) na lijevoj obali Drave upisani su i na zemljovidu »Novo dissegno della Dalmatia et Croatia« koji je 1563. odnosno 1566. u Veneciji objavio Francesco Camo-

Sl. 5. Ptuj i Maribor na karti hodočasničkih putova za Rim, oko 1500.

³¹ Rienk Vermij (ur.), Gerhard Mercator und seine Welt, Duisburg 1997.

³² DH, 112.

³³ DH, 113-114.

³⁴ Eugen Oberhummer, Franz von Wieser (ur.), Wolfgang Lazius. Karten der österreichischen Lande und des Königreichs Ungarn aus den Jahren 1545-1563., Innsbruck 1906.

³⁵ Universitätsbibliothek Basel, Kartenslg AA 86-89; http://www.e-rara.ch/bau_1/content/pageview/3946330 - 6.5.2020.

³⁶ DH, 115.

³⁷ Beatrice Palma Venetucci, »Pirro Ligorio and the Rediscovery of Antiquity«, u: Jane Feifer, Tobias Fischer-Hansen and Annette Rathje, The Rediscovery of Antiquity: The Role of the Artist, Copenhagen, 2003., 63-88

³⁸ DH, 123.

³⁹ DH, 125.

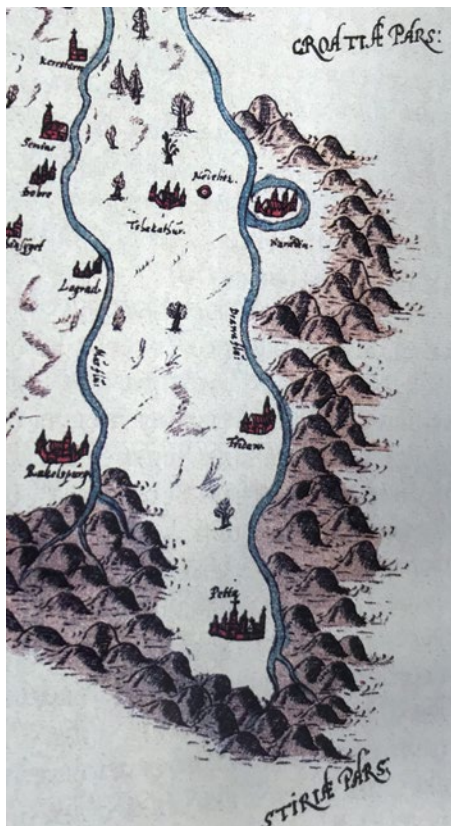
⁴⁰ DH, 129.

⁴¹ Michael Bryan, Robert Edmund Graves (ur.), Dictionary of Painters and Engravers, Biographical and Critical (Volume I: A-K), London 1886., 118.

⁴² DH, 138.

⁴³ DH, 139.

⁴⁴ DH, 141.

Sl. 6. Ptuj i Ormož na karti iz 1585.

cio.⁴⁵ Ptuj (Petouia) je ucrtan i na karti »Elegantissima totius Europa...« koju je u Veneciji 1564. tiskao Joannis Pietro Contarini.⁴⁶ Na lijevoj obali Drave upisani su Maribor (Margburg) i Ptuj (Pettau) na krati »Nova totius Germaniae...« koju je u Antwerpenu 1565. tiskao Christian Sgrothen.⁴⁷ Na toj je karti Ptuj nacrtan sa simbolom koji ukazuje na njegovu važnost u odnosu na druga naselja, primjerice na Maribor i sl. Identično je stanje na karti »La discriptione della Transilvania...« Gastaldija odnosno Forlanija tiskanoj u Veneciji 1566. godine,⁴⁸ te na karti »Hungaria et Transilvania con li confini« nepoznatog autora također tiskanoj u Veneciji iste godine kao i na još dvije inačice te karte.⁴⁹

Johannes Sambucus⁵⁰ je u Beču 1566. objavio kartu »Hungaria tanst(etter) descriptio« s upisanim Ptujem i Mariborom,⁵¹ dok je iste godine samo Ptuj (Petta) i to kao važnije naselje s mostom na rijeci Dravi (Thrab fl.) označen i na karti Matthiasa Zündta »Das Khynigreich Hungern« tiskanoj u Nürnbergu.⁵² Iz iste godine je karta »Novo dissegno della Dalmatia et Croatia« Fernanda Bertellija. Tamo su na lijevoj obali Drave (Draua f.) ucrtani Maribor (Martenburg) i Ptuj (Pettouia), koji ima znak za veće naselje. Uz Maribor i Ptuj je stavljen znak križa. Identičan znak imaju važniji gradovi poput Varaždina (Varasdin), Zagreba (Zagabria) ili Celja (Cilly).⁵³ Ptuj (Pettouia) je ucrtan na dvije karte iz atlasa koji je 1566. objavio Antoine du Pérac Lafréry, a na drugoj je još i Maribor (Martenburg).⁵⁴

Niccolò Angielini⁵⁵ je autor karte Hrvatske i Slavonije iz 1566. godine koja se čuva u Beču. Na njoj je vrlo precizno ucrtan Ptuj. Utvrda odnosno vlastelinski grad se nalazi na brijegu, a u njegovom podnožju je na lijevoj obali rijeke Drave (Drava fl.) obilježeno veliko gradsko naselje. Slično je prikazan i Maribor (Marchbvrge), a između njih je Vurberk (Wurmberg). Kao manje mjesto je na karti ucrtan Ormož (Fridau) sa Velikom Nedeljom (Heiligen sontag) u blizini. S desne strane Drave na udaljenijem brežuljku je nacrtana je utvrda Borl (Ankenstain). Kod Maribora i Ptuja su ucrtani mostovi preko rijeke Drave.⁵⁶ Postoji više inačica te karte, koje se najvjero-

⁴⁵ DH, 140.

⁴⁶ DH, 142-143.

⁴⁷ DH, 145.

⁴⁸ DH, 147.

⁴⁹ DH, 149-151.

⁵⁰ Wolfgang Harms, Sambucus, Johannes, u: New German Biography, vol. 22, Berlin 2005., 405.

⁵¹ DH, 153.

⁵² DH, 157.

⁵³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (NSKZ), Zbirka zemljovida i atlasa, S-JZ-XVI-28.

⁵⁴ <http://www.wdl.org/en/item/2579/view/1/17/> (listovi 4 i 17) - 20.4.2020.

⁵⁵ Géza Pálffy, O povijesti nastanka zemljovida hrvatsko-slavonskih i ugarskih krajiških utvrda Nicola Angielini-ja, Podravina, 5, Koprivnica 2004., 45-51.

⁵⁶ Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB), Wien, Handschriftensammlung, Cod. 8609, fol. 2.

Sl. 7. Ptuj i Ormož na karti Natale Angelinija iz oko 1566.

Sl. 8. Ptuj i Ormož na karti Wolfganga Laziusa iz 1556,

jatnije mogu i različito datirati. Na zemljovidu iz Dresdena stanje je više-manje identično kao i na bečkom primjerku⁵⁷, a na karti koja se čuva u Karlsruheu nema ucrtanog Borla.⁵⁸

Zanimljiva je i do sada slabo poznata karta Natale Angielinija⁵⁹ koji je označio Ptuj (Petthav) s mostom na rijeci Dravi (Drava fl.), a istočno od njega su ucrtani Velika Nedelja (Heiligensontag) i Ormož (Fridav).⁶⁰

Na zemljovidu »Neuwe und Gründtliche beschreibung des...« Matthiasa Zündta tisanom u Nürnbergu 1567. Ptuj (Petta) je označen kao važnije naselje s mostom na lijevoj obali Drave (Draus flu. vel Thrab) na kojoj su ucrtani Maribor (Marpburg) i Ormož (Fridaiw), a u blizini je i Velika Nedjelja (Zu Sontag).⁶¹ Iste je godine Ptuj (Petta) ucrtan i na karti »Ungern« od anonimnog autora tiskanoj vjerojatno u Nürnbergu.⁶²

Giulio Ballino je u Veneciji 1569. objavio kartu »De disegni delle piu illustri citta...« s ucrtanim Ptujem (Petovia) na lijevoj obali Drave (Drava f.).⁶³ Ptuj (Pethov) je na lijevoj obali Drave (Drava flu.) kao važno naselje označen na karti »Ungairae loca...« Johannes Sambucus tiskanoj u Beču 1571. na istoj su karti ucrtani Maribor (Marchburg) i Ormož (Fridau).⁶⁴ Ptuj (Petouia) upisan je i na karti istočnog Sredozemlja kojoj je autor Donato Bertelli, a tiskana je u Veneciji 1572. godine.⁶⁵ Na karti Ilirika Johannes Sambucus (iz Ortelijeva atlasa 1573.) na lijevoj obali Drave (Drava flv.) ucrtani su Maribor (Marchburg), Ptuj (Pethau), Velika Nedjelja (Heilige Sontag) i Ormož (Fridaw), a na desnoj dravskoj obali Borl (Ankhenstain).⁶⁶

Na zemljovidu »Schlavoroniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae finitimarumque regionum nova descriptio« Augustina Hirschvogela⁶⁷ objavljenom u Antwerpenu 1573. godine Ptuj (Petau) i Maribor (Marpurg) su ucrtani sa mostovima na lijevoj obali Drave i to simbolom za važnija naselja. U njihovoj blizini su Velika Nedelja (Zumsontag), Ormož (Friban) i Vurberk (Wurnberk).⁶⁸

⁵⁷ Hauptstaatsarchiv Dresden, Karten, Risse, Bilder Schrank XXVI, Fasc. 96, N.r 11., fol. 1.

⁵⁸ Generallandesarchiv Karlsruhe, Gebundene Karte und Pläne, HfK, Bd XV, fol. 5.

⁵⁹ Géza Pálffy, Die Anfänge der Militärkartographie in der Habsburgermonarchie, Budapest 2011.

⁶⁰ ÖNB, Wien, Kartensammlung, AB 9.C.1.

⁶¹ <http://www.wdl.org/en/item/6761/view/1/1/> - 20.4.2020.; DH, 158.

⁶² DH, 162.

⁶³ DH, 163.

⁶⁴ DH, 171.

⁶⁵ DH, 174.

⁶⁶ DC, 75.

⁶⁷ Karl Schwarz, Augustin Hirschvogel. Ein deutscher Meister der Renaissance, Berlin 1917.

⁶⁸ NSKZ, Zbirka zemljovida i atlasa, S-JZ-XVI-7.

Sl. 9. Ptuj i Ormož na Lazarovoj karti iz 1528.

karti »Hungaria« Mattea Florimija, s kraja 16. stoljeća.⁷³ Sebastian Münster je na karti »Sclavonia oder Windisch Marck, Bosssen, Crabaten« tiskanoj u Baselu 1588., a na njoj su upisani Maribor (Marburg), Vurberk (Wureberg), Ptuj (Petau), Borl (Borlin) i Ormož (Fridau).⁷⁴

Gerard Mercator je 1590. publicirao kartu »Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte« s ucrtanim Ptujem i Ormožom na lijevoj obali Drave,⁷⁵ a Matthias Quad 1592., 1594. i 1596. u Kölnu tiskanu kartu »Europae totius terrarum...«. ⁷⁶ Na njoj su ucrtani Maribor (Marchburg), Ptuj (Pethou) i Ormož (Fridaw). Johann Bussemacher na karti Slavonije te dijela Hrvatske i Dalmacije iz 1592. označava Ptuj (Pettaw) i Ormož (Fridaw).⁷⁷ Matthias Quad je 1593. objavio kartu »Croatia cum finitimis locis uersus Turcarum ditionem« na kojoj su ucrtani Ormož (Fridau), Ptuj (Detau) i Maribor (Marchburg), a ucrtani su također Sv. Nedjelja (Suntag), Borl (Ankenstat) i Vurberk (Wurmberg).⁷⁸

Cornelis de Jode na nekoloriranoj karti »Croatiae : [et] circumiacentiū Regionu versus Turcam nova delineatio« objavljenoj u Antwerpenu oko 1593. označava Maribor (Marpurg) i Ptuj (Betav) s mostovima preko Drave (Draus flu.). Između mosta i Ptuja nalazi se ada, što je pokazatelj meandriranja rijeke Drave na tome prostoru. Rijeka Pesnica (Pesnitz flu.) se, prema toj karti, ulijeva u Dravu istočno od Ptuja. Uz blizini (ali istočno od Pesnice) su ucrtani Velika Nedjelja (H. Suntag) i Ormož (Fridau). S desne strane Drave ucrtan je Borl (Ankstat).⁷⁹ Isti je autor objavio inačicu kolorirane karte iz 1593., a na njoj je na lijevoj obali Drave označen Ptuj (Petau) sa mostom, istočnije su Velika Nedjelja (Zum

Na karti Augustina Hirschvogela iz 1578. »Illirici sev Sclavoniae...« (iz Speculum Orbis Terrarum Gerarda de Jodea) ucrtani su Maribor (Marpurg), Vurberk (Wurnbergt), Ptuj (Petaw), Velika Nedjelja (Zum Sontag) i Ormož (Fridaw).⁶⁹

Gerard de Jode je 1578. i 1593. U Antwerpenu objavio kartu »Speculum orbis terrarum« gdje su na lijevoj obali Drave Maribor (Marpurg), Ptuj (Petta) i Ormož (Fridaw), a u unutrašnjosti Velika Nedjelja (Zu Sontag).⁷⁰

Na karti Ugarske iz 1585. Na lijevoj obali Drave nalaze se Ptuj (Petta) označen kao značajniji grad te Ormož (Fridau).⁷¹ Iz oko 1585. sačuvana je Mercatorova karta »Germania« na kojoj su na lijevoj obali Drave (Draus flu.) s mostovima preko nje označeni Ptuj (Pettau) i Maribor (Marchburg).⁷²

Ptuj (Petau) i Ormož (Fridau) ucrtani su na

⁶⁹ DC, 79.

⁷⁰ DH, 187.

⁷¹ Árpád Papp-Váry, *Magyarország története térképeken*, Budapest 2002, 96-97.

⁷² DH, 196.

⁷³ DH, 197.

⁷⁴ Gradska knjižnica Samobor, Zavičajna zbirka.

⁷⁵ <http://www.wdl.org/en/item/7484/> - 20.4.2020.

⁷⁶ DH, 201.

⁷⁷ DC, 52-53. Jedna verzija te karte <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=10341&tify={%22panX%22:0.388,%22panY%22:0.253,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:0.966}> – 7.5.2020.

⁷⁸ NSKZ, Zbirka zemljovida i atlasa, Zbirka Novak, <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10192> – 6.5.2020. Varijanta karte bez kolora <https://www.raremaps.com/gallery/detail/44246/croatia-cum-finitimis-locis-uer-sus-turcarum-ditionem-1593-siebmacher> - 6.5.2020.

⁷⁹ NSKZ, Zbirka zemljovida i atlasa, S-JZ-XVI-2.

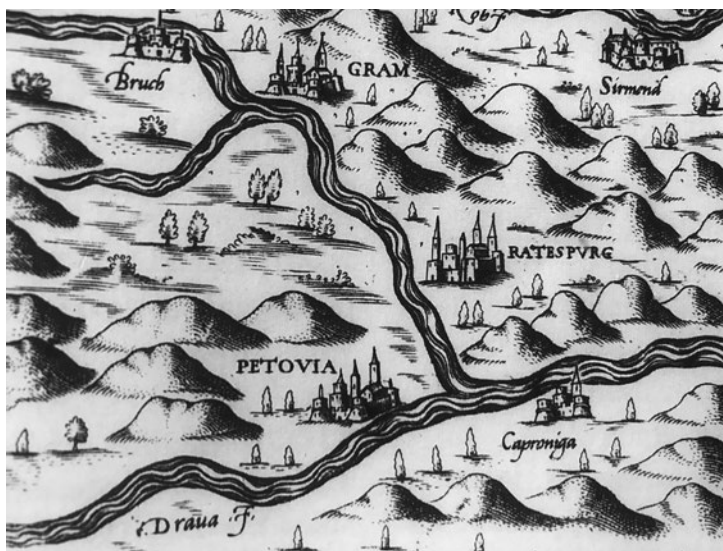
Suntag) i Ormož (Fridau), a zapadnije Vurberg (Wurnbergt) i Maribor (Marpurg) kraj kojega nije ucrtan most,⁸⁰ te kartu »Croatiae« na kojoj su Maribor (Marpurg) i Ptuj (Betav) s mostovima (potonji ima i adu kraj mosta) preko Drave (Drauis flu.), Velika Nedjelja (H. Suntag), Ormož (Fridau) i Borl (Ankestat).⁸¹ Iz iste godine je karta »Tractus Danubii prima tabula« tiskana u Antwerpenu 1593. od Christophera Sgrootena i Gerarda de Jodea. Na njoj su ucrtani Maribor (Marnburg) i Ptuj (Petthaw).⁸²

Alexander Mair je u Augsburgu 1594. objavio kartu »Hungariae descriptionem« s označenim naseljima Ptuj (Petta), s mostom

preko Drave, te Maribor (Marpurg), Velika Nedjelja (Zu Sontag) i Vurberk (Bornberg).⁸³ Inačicu Mairove karte pod nazivom »Nove et exactissima totius Ungariae descriptio...« u Rimu je 1595. objavio Nicander Philippus Fundanus.⁸⁴ Ptuj je upisan i na karti »Hungaria regnum« anonimnog autora tiskanoj 1594. vjerojatno u Nürnbergu.⁸⁵ Iz 1594. je i karta »Ungaria et Transilvania...« također anonimnog autora. Na njoj su ucrtani Ptuj (Petovia) – znakom za značajni grad i Maribor (Martenburg) koji je označen znakom manje važnosti.⁸⁶

Willem Barents je u Amsterdamu 1595. na karti »...Caertboeck van de midlandtsche zee« ucrtao Ptuj (Petaw), ali na krivoj lokaciji tj. na sutoku Mure i Drave.⁸⁷ Nicolo Doglioni na karti »L'Ungheria spiegata« tiskanoj u Veneciji 1595. na lijevoj obali Drave (Drava f.) jednostavnim kružićima upisuju Maribor (Marpurg), Ptuj (Petta) i Ormož (Fridaw).⁸⁸

Theodor de Bry na karti »Ungerlant und Sibenburgen Kurtze und Eigentliche Abbildung« tiskanoj u Frankfurtu na Maini 1596. Ptuj (Petta) i Maribor (Marpburg) označava kao značajnije gradove, a uz njih ucrtava i mostove preko Drave. U blizini su Vurberk (Bornberg), Ormož (Fridaw) i Velika Nedjelja (Zum Sontag).⁸⁹ Iz iste su godine karte Marrhiasa Quada »Celeberrimi tractus Danubiani« tiskana u Kölnu, na kojoj su označeni Ptuj (Petta), Ormož (Fridaw) i Velika Nedjelja (Zum Sontag),⁹⁰ karta Jan van Doetecuma »Nova et recens emendata totius regni Ungariae« tiskana u Amsterdamu s ucrtanim Mariborom (Marpburg), Vurberkom (Bornberg), Ptujom (Petta), Velikom Nedeljom (Zu Suntag) i

SI. 10. Ptuj na krati Giacoma Gastaldija iz druge polovice 16. stoljeća

⁸⁰ Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDAZ), Kartografska zbirka, A.II.12.

⁸¹ Povijesni muzej Hrvatske, Kartografska zbirka, inv. br. 3818.

⁸² HDAZ, A.II.18.

⁸³ DH, 203.

⁸⁴ DH, 205.

⁸⁵ DH, 235.

⁸⁶ AH 1, 112.

⁸⁷ DH, 206.

⁸⁸ DH, 211.

⁸⁹ DH, 217.

⁹⁰ DH, 219.

Ormožom (Fridaw),⁹¹ te karta Conrada Loewa »Historia von den Empörungen...« tiskana u Kölnu s upisanim Ptujem (Petaw) na lijevoj obali Drave (Draus flu).⁹²

Antonio Magini je u Veneciji odnosno Kölnu 1596., 1597. i 1598. objavio kartu »Ptoemaios geographiae« s Ptujem (Petta),⁹³ a Bernardin Valle 1597. u Veneciji objavljuje kartu »Di Hungaria et Transilvania« s urcrtanim Mariborom (Marchburg) i Ptujem (Petouia).⁹⁴

Prema trenutnim spoznajama, jedina karta iz druge 16. stoljeća na kojoj nije upisan Ptuj, a da je istovremeno ucrtan Maribor (Marchburg) od anonimnog je autora. Zanimljivo je da su na istoj karti ucrtani Vurberg (Wvnberg) i Ormož (Fridan).⁹⁵ Kao zaključak je moguće navesti da europski kartografski izvori 16. stoljeća kontinuirano donose podatke o Ptuju te da gotovo i nema karte koja bi prikazivala područje uz rijeku Dravu, a koja ne bi imala ucrtani Ptuj, a u pravilu i Maribor te Ormož. Ptuj (s okolnim gradovima) je najviše bilježen na kartama tiskanim u 13 gradova i to na njemačkom prostoru (Nürnberg, Ingolstadt, Köln, Augsburg, Frankfurt na Mainu i Strassburg/Strasbourg), a također i na kartama tiskanim u Italiji (Rim, Venecija), Nizozemskoj (Amsterdam, Antwerpen), Švicarskoj (Basel, Zürich) i Austriji (Beč). Uz njih postoji i nekoliko rukopisnih karata koje se čuvaju u Beču, Karlsruheu i Dresdenu. Prema trenutnom stupnju istraženosti Ptuj se javlja na preko 70 kartografskih izvora iz 16. stoljeća, s time da ovaj broj nije konačan. Maribor je upisan na nešto više od 40 kartografskih izvora, dok se Ormož spominje preko 25 puta. Povremeno ima i drugih okolnih naselja, a u ovom radu sam se ograničio samo na ona koja su blizini rijeke Drave. Obavijesti iz karata o Ptuju, Mariboru i Ormožu 16. stoljeća su vrlo ograničena zbog toga jer su na karte bilježeni tek osnovni podatci. Učestalost pojavljivanja Ptuja, Maribora i Ormoža na kartama tijekom 16. stoljeća po prilici je u skladu je s njihovim tadašnjim značenjem. Pri tome ipak trebamo biti oprezni te valja istaknuti i činjenicu da na nekim od kartama koje prikazuju samo Hrvatsku ili Ugarsku odnosno na njima samo rubno područje Štajerske, nije ucrtan Maribor isključivo iz razloga fizičke udaljenosti pa broj kartografskih spominjanja ovoga grada u odnosu na Ptuj kao pokazatelj značenja u 16. stoljeću, treba uzeti uvjetno.

SUMMARY

European cartography sources continuously provided data about Ptuj throughout the 16th century, and there are no maps that would present the area of Styria along river Drava that would not have Ptuj marked in them, and in majority of cases Maribor and Ormož as well. Ptuj (along with surrounding towns) was most frequently marked in maps printed in 13 cities in the area of Germany (Nürnberg, Ingolstadt, Köln, Augsburg, Frankfurt am Main and Strasbourg), as well as in maps printed in Italy (Rome, Venice), the Netherlands (Amsterdam, Antwerpen), Switzerland (Basel, Zürich) and Austria (Vienna). Besides those maps, there are also several hand drawn maps that are preserved in Vienna, Karlsruhe and Dresden. According to the current state of research, Ptuj is present in more than 70 cartography sources dating from the 16th century, and this number is by no means final. Maribor is not so frequently marked, and Ormož even less. Some surrounding settlements are occasionally marked as well. Information from maps about Ptuj, Maribor and Ormož in the 16th century is very limited since the maps provided only the most basic data. The frequency of appearance of Ptuj, Maribor and Ormož corresponds to their relevance at that particular time. In this paper the author also to a somewhat limited extent attempted to research the possibility of establishing changes in the environment, especially in relation town-river, for example through construction of bridges and meandering of river Drava.

⁹¹ DH, 220.

⁹² DH, 225.

⁹³ DH, 228.

⁹⁴ DH, 229.

⁹⁵ DH, 172.